

La tradició antropològica i la diversitat cultural

Joaquín Beltrán Antolín

PID_00213860

Índex

Introducció	5
Objectius	6
1. Antropologia, la ciència de la cultura	7
1.1. L'ambigüitat del concepte cultura. Cultura i civilització	7
1.2. La diversitat cultural en l'antropologia. Debats	8
1.2.1. Universalisme enfront de particularisme	8
1.2.2. Comparació enfront d'irreductibilitat	10
1.2.3. Relativisme cultural i etnocentrisme	11
2. El descobriment de l'altre i la justificació de la diversitat cultural	14
2.1. L'altre al llarg de la història	14
2.2. Desenvolupament de les primeres perspectives antropològiques sobre la diversitat cultural	15
2.2.1. Evolucionisme	15
2.2.2. Particularisme històric i difusionisme	16
2.2.3. Funcionalisme	17
2.2.4. Cultura i personalitat. De les categories psicològiques al caràcter nacional	18
2.3. Diversitat cultural i poder	19
3. El contacte entre cultures	21
3.1. La idealització de l'altre	22
3.2. Aculturació	23
3.3. Assimilació	24
3.4. Negociació i conflicte	25
4. Paradigmes de la relació intercultural	26
4.1. Homogeneïtzació	27
4.2. Pluralisme	28
4.3. Multiculturalisme	30
4.4. Interculturalisme	31
4.5. El fonamentalisme cultural	34
Resum	36
Activitats	37
Exercicis d'autoavaluació	37

Solucionari	38
Glossari	39
Bibliografia	40
Annex	42

Introducció

L'objecte de l'antropologia social i cultural és l'estudi de la cultura i l'anàlisi de la diversitat cultural buscant els seus fonaments. El concepte de cultura té múltiples definicions i ha donat lloc al desenvolupament de diferents escoles i/o perspectives d'anàlisi, i també a debats encesos. El contrast entre la cultura en singular i les cultures en plural, universalitat i particularisme, etnocentrisme i relativisme ocupa un lloc central en el desenvolupament de les teories antropològiques des del segle XIX.

La unitat humana sempre s'ha enfrontat a l'evident diversitat de pobles existent. La idea dels altres sorgeix com una categoria per a identificar el que és remot i estrany, per a distingir, diferenciar i separar el que es considera aliè als mateixos grups socials a què es pertany. El reflex dels altres es converteix en un recurs per a construir la pròpia identitat.

La interpretació dels altres ha anat evolucionant al llarg de la història. S'ha passat de la indiferència a la curiositat, fins a arribar a l'estudi sistemàtic de les diferències. Les primeres escoles antropològiques que sorgeixen en el context del pensament il·lustrat i de la seva crítica romàntica van assentar les bases per a explicar la diversitat. L'evolucionisme, estretament vinculat a la idea de progrés, continua vigent sota noves formes en l'actualitat, igual que la resta de les teories pioneres.

El contacte entre cultures és un fet quotidià amb resultats desiguals. És necessari tenir en compte les relacions de poder en cada context específic per a determinar les característiques de les interaccions. A més, les cultures no constitueixen ens immutables, essencials o eterns i, així mateix, estan sotmeses a canvis endògens.

Els diferents tipus d'interrelacions que es desenvolupen han donat lloc a la formulació de diversos paradigmes, encara que cap d'aquests no és capaç d'abordar tota la complexitat dels intercanvis i es queden en meres aproximacions a la realitat o en justificacions de determinats interessos. L'interculturalisme constitueix un nou paradigma de la pluralitat cultural que tracta de superar les limitacions de l'aproximació prèvia del multiculturalisme.

Objectius

En aquest mòdul, s'analitzen les bases antropològiques sobre les quals es fonamenta la diversitat cultural. Els objectius que es pretén que l'estudiant assoleixi són els següents:

- 1.** Aprofundir en la idea de cultura per a centrar-nos posteriorment en la seva diversitat.
- 2.** Conèixer i utilitzar els conceptes clau aportats per l'antropologia per a l'estudi de la diversitat cultural.
- 3.** Apropar-se a les primeres escoles antropològiques per a conèixer com aborden el tema de la cultura.
- 4.** Explicar les diferents perspectives relacionades amb el contacte cultural.
- 5.** Analitzar els diferents paradigmes elaborats entorn de les relacions interculturals.
- 6.** Ser conscients de l'abús i de les limitacions del concepte de cultura.

1. Antropologia, la ciència de la cultura

La consciència de l'existència de diferents maneres d'adaptar-se, organitzar-se i entendre el món que ens envolta és tan antiga com la història de la humanitat. Tanmateix, l'estudi científic d'aquesta diversitat, la comparació, la investigació dels orígens de les diferències i la seva explicació corresponen al desenvolupament de l'antropologia social i cultural com a disciplina acadèmica des de mitjan segle XIX.

L'antropologia es dedica a l'estudi comparatiu de les societats. Des d'un punt de vista tradicional, ha estat considerada la **ciència de la cultura**.

1.1. L'ambigüitat del concepte cultura. Cultura i civilització

El terme *cultura* és ambigu i polisèmic, amb significats de vegades oposats i contradictoris. El seu sentit ha anat canviant al llarg del temps i, en l'actualitat, s'ha convertit en una clau determinant per a explicar qualsevol procés social.

En el seu origen, la paraula llatina *cultura* feia referència al conreu o al cultiu de la terra i posteriorment es va estendre el seu significat al cultiu de l'esperit humà (*cultura animi*), en el sentit que es confereix a l'expressió *persona culta* o posseïdora d'amplis coneixements aconseguits gràcies a un intens treball d'estudi.

El terme *cultura* no s'aplica per referir-se a una societat fins al segle XVIII, moment en què també començarà a utilitzar-se com a sinònim de civilització. *Cultura* era una paraula en singular, una característica o atribut comú a tota la humanitat, una cosa que, al cap i a la fi, diferenciava i separava l'ésser humà de la natura. Des d'aquest punt de vista, la cultura és tot el que una persona comparteix amb la resta dels éssers humans, privilegiant el que és humà en la seva totalitat i universalitat. Això suposava l'existència d'una **unitat psíquica** de la humanitat.

La **cultura-civilització** advocava per la unitat de la humanitat i explicava les variacions evidents en el temps i en l'espai com si fossin diferents etapes d'un procés mateix i únic. Aquest concepte estava carregat de connotacions valoratives i etnocèntriques.

La cultura d'un grup significava simplement *etapa* o *grau cultural*. D'aquesta manera, la idea suposadament neutral i omnicomprensiva de civilització aviat es va transformar en una jerarquia de nivells que ajudava a justificar el caràcter, sovint explotador, de les relacions entre persones amb diferents tradicions culturals i que ocupaven diferents posicions de poder.

D'altra banda, el concepte alemany de *kultur* o cultura es va utilitzar per a parlar per primera vegada de **cultures** en plural, considerant-les especificitats concretes i peculiars de grups o formacions socials determinades geogràficament i històricament.

D'aquesta manera, encara que durant una època es va identificar civilització i cultura, és important assenyalar l'origen diferent d'aquests conceptes, especialment pel fet que el seu tractament varia segons les tradicions anglofrancesa i alemanya. Norbert Elias (1987) expressa amb claredat aquesta diferència:

"El concepto de civilización atenúa hasta cierto punto las diferencias nacionales entre los pueblos y acentúa lo que es común a todos los seres humanos o debiera serlo desde el punto de vista de quienes hacen uso del concepto. En él se expresa la conciencia de sí mismos que tienen los pueblos cuyas fronteras y peculiaridades nacionales hace siglos que están fuera de discusión porque están consolidadas, de pueblos que hace mucho tiempo que han desbordado sus fronteras y que han realizado una labor colonizadora más allá de ellas. [...] el concepto alemán de cultura pone especialmente de manifiesto las diferencias nacionales y las peculiaridades de los grupos [...]. Manifiesta la tendencia a la delimitación, así como a poner de manifiesto y a elaborar las diferencias de grupo."

N. Elias (1977). *El proceso de la civilización* (pp. 58-59). México: FCE, 1987.

El pensament de la Il·lustració francesa i el romanticisme alemany van establir les bases i els arguments clau que posteriorment l'antropologia, com a ciència de la cultura, desenvoluparà a partir de la seva institucionalització.

1.2. La diversitat cultural en l'antropologia. Debats

Des d'un primer moment, l'antropologia assenta les seves bases sobre uns grans temes que no s'han deixat de debatre. La diversitat cultural constitueix l'objecte fonamental d'anàlisi entorn de la qual s'articulen els debats, donant lloc a diferents perspectives que, una i altra vegada, són reformulades. En definitiva, es tracta de conjugar la idea de cultura com alguna cosa distintiva dels éssers humans amb la diversitat de la seva manifestació trobada al llarg del temps i de l'espai.

1.2.1. Universalisme enfront de particularisme

Habitualment, aquests dos conceptes s'han considerat irreconciliables, un exclouïa l'altre. El problema de fons era que l'**universalisme** se solia limitar a l'expressió i extensió d'uns determinats valors occidentals, representatius d'una determinada particularitat cultural, als quals s'atorgava carta de "naturallesa" universal. Aquesta perspectiva s'oblidava que la condició humana com-

Lectura recomanada

Per a una anàlisi de l'estat de la qüestió del concepte de civilització, vegeu:

E.A. Tiryakian (Ed.). (2001, setembre). Rethinking Civilizational Analysis. *International Sociology*, 3 (16).

Lectures recomanades

Els debats sobre la diversitat cultural apareixen a tots els manuals d'antropologia. Per a una visió general, vegeu:

A. Barnard (2000). *History and theory in Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.

T.H. Eriksen i F.S. Nielsen (2001). *A history of Anthropology*. London: Pluto Press.

partida sempre es manifestava d'una manera diferent. Això no significa que el que és particular exclouï el que és universal, sinó que és precisament per mitjà de les concrecions específiques com es pot assolir el que és universal.

El debat del particularisme enfront de l'universalisme té el seu origen en la crítica al racionalisme instrumental il·lustrat del segle XVIII. El **particularisme** s'associa, en part, al romanticisme alemany i, especialment, a un dels seus precursors, el filòsof alemany **Johann Gottfried von Herder** (1744-1803). Aquest pensador defensava l'especificitat dels diferents grups d'éssers humans amb llenguatges, formes de pensament o sistemes de comunicació diferents, ja que cada manera d'expressar-se únicament té significat en els seus propis termes. Aquest relativisme lingüístic constata la necessitat de contextualitzar i la dificultat de traduir. Insistia que la naturalesa humana no és uniforme, sinó diversificada.

Des del **particularisme**, les cultures estan constituïdes per grups socials discrets i limitats, diferents i separats els uns dels altres. La humanitat és així una categoria fragmentada més que una cosa universal.

L'altra visió que predomina durant gran part del segle XIX es relacionava amb les idees de la racionalitat il·lustrada, el positivisme i el determinisme.

La **il·lustració** pretenia acabar amb els costums i tradicions diferents en nom de la raó i del progrés. Els seus defensors eren els portaveus d'una humanitat universal i comuna, i es consideraven els posseïdors de la veritat amb una base **científica**. Pensaven que el fet d'enfrontar-se al món racionalment alliberava les persones del domini irracional de les cultures particularistes. Eren els propagandistes de la llibertat i la igualtat per a tota la humanitat. El seu projecte consistia en l'ideal d'una humanitat comuna amb objectius universals: el regne universal de la raó.

Segons l'**universalisme**, les "altres cultures", alienes al pensament il·lustrat, a la modernitat, a la ciència, etc., eren exemples de formes antigues, endarrerides, salvatges i primitives que, inevitablement, seguint les lleis del desenvolupament, arribarien a emancipar-se de les seves cadenes i s'adheririen a la idea del **progrés universal**.

La jerarquia d'un únic desenvolupament cultural que suposava l'universalisme molt aviat va ser reemplaçada per la presència de cultures diferents, amb l'especificitat que els era pròpia, que resultaven difícilment comparables.

El particularisme defensava l'estudi minuciós de les característiques de les cultures concretes dividint el món en àrees culturals distintives.

Lectures recomanades

Per a ampliar els termes del debat de l'universalisme enfront del particularisme i la crítica a la raó il·lustrada, es pot llegir:

A. Semprini (1997). Le noeud gordien épistémologique. A *Le multiculturalisme* (pp. 57-69). Paris: PUF.

J.S. Kahn (1995). Culture, difference and the expressionist critique of Modernism. A *Culture, Multiculture, Postculture* (pp. 18-47). London: Sage.

Les perspectives aparentment oposades que enfronten la **cultura amb les cultures** són, en realitat, complementàries. Tots els éssers humans comparteixen una sèrie de característiques que són universals i els distingeixen de les altres espècies animals: la capacitat de comunicació simbòlica, de transmissió de coneixements d'una generació a una altra, de valorar, jutjar, actuar, adaptar-se al medi que els envolta i transformar-lo. Aquestes característiques, al costat de moltes altres, són comunes a qualsevol ésser humà i, en aquest sentit, es pot dir que la cultura és un fenomen universal.

D'altra banda, el contingut i la manera d'articular tot això és variable i produeix conjunts discrets particulars de grups humans que comparteixen formes especials i específiques d'adaptar-se al món, d'enfrontar-s'hi i d'interpretar-lo. Aquest **particularisme** constitueix la base sobre la qual es pot construir i elaborar l'**universalisme**; és a dir, les concrecions específiques de la cultura es poden considerar variacions d'un mateix tema.

1.2.2. Comparació enfront d'irreductibilitat

Es poden comparar les cultures? La **comparació** consisteix en l'anàlisi del grau de diferències i semblances entre diferents cultures. El mètode comparatiu ha tractat de descobrir lleis generals a partir de les particularitats. Si entenem la cultura com un fenomen universal amb diferents manifestacions o concrecions, s'obre la possibilitat de la comparació entre les cultures.

L'antropologia estudia cultures específiques al mateix temps que les compara. L'èmfasi excessiu en la comparació corre el perill de descontextualitzar algunes característiques que no tenen sentit de manera aïllada.

La idea d'**irreductibilitat** o incommensurabilitat de les cultures sorgeix del fet de portar fins a les últimes conseqüències la crítica que qüestiona la investigació de categories i lleis universals per mitjà de la comparació. La irreductibilitat o presumpta incapacitat de trobar coses en comú entre persones portadores de cultures diferents es pot transformar en un sentiment d'**incompatibilitat** que es posa de manifest en la impossibilitat de la comunicació, la separació total i el conflicte inevitable.

El problema de la comparació és que sempre es parteix d'un punt de vista concret que selecciona i determina una sèrie de criteris sobre els quals fer-la. Per tant, implica judicis de valor que, de vegades, van acompanyats de la introducció d'una jerarquia de superioritat/inferioritat. El relativisme exacerbada, en incidir en aquesta crítica, defensa la impossibilitat de comparar; és a dir, propugna que cada cultura és compacta, autònoma i està aïllada: un món en si

Lectures recomanades

Una anàlisi interessant del concepte jeràrquic enfront del diferencialista de cultura es troba a:

Z. Bauman (2002). *La cultura como praxis*. Barcelona: Paidós.

Així mateix, l'universalisme és objecte de discussió a:

T. Eagleton (2001). *La idea de cultura*. Barcelona: Paidós.

Lectures recomanades

En aquests capítols, podeu trobar una anàlisi centrada en els problemes de la comparació:

T. San Román (1996). Relativismo relativista: Incommensurabilidad versus incompatibilidad. A *Els murs de la separació* (pp.119-133). Madrid: Tecnos.

U. Hannerz (1998). Cuando la cultura está en todas partes: Reflexiones sobre un concepto favorito. A *Conexiones transnacionales* (pp. 55-75). Madrid: Cátedra.

mateix que ningú aliè no pot valorar ni tan sols conèixer. Aquesta visió representa una simplificació essencialista i reificadora de les cultures que converteix la història, els costums i les tradicions en singulars, úniques i incomparables.

La **diversitat cultural** només es descobreix per mitjà del contacte i la comparació. L'aïllament, al contrari, impedeix el contrast. Les diferències no són un fet donat, sinó una cosa construïda en un determinat moment per algun grup social específic d'acord amb uns interessos concrets. Diferenciar-se és oposar-se a la uniformitat d'un patró únic. Les semblances i les diferències sempre són relatives i interdependents, no absolutes ni independents.

Ulf Hannerz (1998) afirma que tan sols mitjançant la comparació cultural sistemàtica és possible discernir el *continuum* i la interdependència de les dimensions universals, col·lectives i singulars dels éssers humans.

1.2.3. Relativisme cultural i etnocentrisme

El **relativisme cultural** ha dominat la comprensió intercultural antropològica durant la primera part del segle XX. S'han succeït diferents versions, com les de les escoles del particularisme i del funcionalisme, fins que, als anys vuitanta, s'ha constituït en la base per a formular les teories postmodernes.

El **relativisme** implica que cada societat o cultura té uns criteris propis i intransferibles a l'hora de comprendre i explicar la realitat. És a dir, té una moralitat, uns valors i unes creences que van acompanyades de certa lògica i racionalitat alienes a qui no comparteix aquesta mateixa cultura.

Alan Barnard (2000, pp. 99-100) elabora una classificació dels diferents tipus de relativisme que s'han desenvolupat dins de l'antropologia:

1) **Relativisme descriptiu**. La variabilitat cultural produeix diferents comprensions psicològiques i socials entre diferents pobles.

2) **Relativisme normatiu**. Atès que cada cultura jutja les altres d'acord amb els seus propis estàndards, no hi ha estàndards universals per a jutjar cultures. Hi ha dos tipus de relativisme normatiu, que són els següents.

a) **Relativisme cognitiu**. Totes les afirmacions sobre el món en termes de verader o fals són contingents des d'un punt de vista cultural.

b) Relativisme moral. Tot judici ètic i estètic es fa en termes de valors culturals específics i no de valors universals.

3) Relativisme epistemològic. Barreja la posició de relativisme cultural extrem amb la visió que la diversitat cultural és pràcticament infinita. No hi ha un model cultural humà únic i universal dins del qual varien les cultures. És a dir, la naturalesa i el pensament humà són culturalment variables. Per tant, no es poden fer generalitzacions sobre la cultura.

Per a tractar de veure el món des del punt de vista propi de cada cultura, cal distanciar-se de qualsevol judici moral o qüestionar-se l'existència de judicis de valor únics. El relativisme és necessari per a conèixer i contextualitzar les diferents cultures, fins i tot malgrat el risc de caure en un relativisme ètic absolut que impossibilita tant les generalitzacions teòriques com la mera possibilitat de comunicació i coneixement.

Tot relativisme sempre serà relatiu en si mateix i la seva importància rau en el fet que aporta una actitud crítica respecte a l'**etnocentrisme** present en cada societat. L'experiència de la diversitat és paral·lela a l'argument relativista, ja que constata l'existència de diferents maneres d'explicar i entendre tot el que ens envolta i la manera d'organitzar-nos socialment.

L'**etnocentrisme**, d'altra banda, consisteix en la tendència a interpretar el món i les altres cultures i societats des de l'únic punt de vista de l'observador; és a dir, d'acord amb les seves idees i judicis de valor. Habitualment, s'associa a idees de superioritat i a projeccions universals de determinades particularitats.

Totes les cultures solen comportar cosmovisions específiques amb un horitzó d'universalitat. Es tendeix a considerar l'especificitat com alguna cosa **natural**, a essencialitzar-la i convertir-la en intemporal. Aquest fet condueix, en última instància, a la incommensurabilitat. D'aquesta manera, l'etnocentrisme pot generar intolerància, especialment quan es relaciona amb actituds de prejudici, desconeixement i desconfiança davant els altres. No obstant això, és possible mantenir una actitud oberta cap a totes aquelles persones considerades diferents que no porti necessàriament al rebuig, la intolerància, la prepotència, la dominació i el conflicte.

Reconèixer les diferències no equival a establir jerarquies ni a justificar desigualtats.

L'etnocentrisme és, en certa mesura, una conseqüència inevitable de qualsevol procés de socialització que inculca uns determinats paràmetres i maneres d'interpretar el món. Tanmateix, això no significa que hi hagi un determinis-

Lectures recomanades

La majoria de les etnografies d'antropologia constitueixen exemples pràctics del relativisme, ja que tracten de descriure les cultures des dels seus propis pressupòsits. Per a desenvolupaments teòrics sobre el relativisme cultural, es poden llegir aquests llibres:

C. Geertz (1996). *Los usos de la diversidad*. Barcelona: Paidós.

T. Todorov (1991). *Nosotros y los otros. Reflexión sobre la diversidad humana*. México: Siglo XXI.

me cultural absolut, ni tampoc una impossibilitat d'obertura, aprenentatge i coneixement, encara que sigui de manera relativa, per part de les persones d'altres cultures.

Teresa San Román (1996) elabora una tipologia seguint la distinció de Clifford Geertz entre etnocentrisme actiu, agressiu i comú:

"1. **Etnocentrismo autocomplaciente y particularista** que propugna el aislamiento y desarrollo de lo propio, en una versión, o de lo propio y de lo ajeno separadamente, en otra. [...] En su versión radical [...] alimenta dos activismos correspondientes a sus dos versiones: un fundamentalismo cultural o neorracismo particularista (desarrollo de lo propio) y un antirracismo relativista radical (de lo propio y de lo ajeno, separadamente).

2. **Etnocentrismo autocomplaciente y universalista** que postula lo universal desde su peculiaridad y que también tendría dos versiones [...] el que pretende la imposición de la cultura occidental, incluida su estructura de estratificación, y que, en sus formas extremas, lleva a la alterofobia de la dominación, la explotación y el etnocidio. Y otro que postula nuestros valores de igualdad, libertad y solidaridad, dignidad de todos los seres humanos y equidad de las relaciones entre las personas. Es decir, valores particulares y no necesariamente exclusivos de un sector de nuestra cultura que se universalizan y que se tratan de imponer, en sus dos versiones extremas, por la dominación y la violencia.

3. **Etnocentrismo cándido**, el que se da inocentemente y de forma acrítica entre la gente y no pretende imponer su proyección universal.

4. **Etnocentrismo crítico**, que implica la búsqueda consciente y el conocimiento del referente cultural propio, que necesariamente se vislumbra sólo en tanto se contrasta con otros referentes culturales ajenos y con la propia historia de cambios y mutaciones."

T. San Román (1996). *Los muros de la separación. Ensayo sobre alterofobia y filantropía* (pp. 109-110). Madrid: Tecnos / UAB.

2. El descobriment de l'altre i la justificació de la diversitat cultural

El contacte entre diversos grups humans situats en diferents territoris i la convivència de grups diferenciats en un mateix espai és tan antic com l'existència de la humanitat.

Al llarg de la història hi ha hagut intercanvis d'informació, descobriments, invents, tecnologies, etc. entre persones de diferents formacions culturals. Hem estat en contacte els uns amb els altres comerciant, viatjant, barrejant-nos i guerrejant. Les notícies sobre altres cultures, sobre persones i grups que pensen i actuen de manera diferent de qui els registra apareixen des del començament de l'escriptura, i tenim coneixements d'èpoques anteriors que fan referència a la domesticació d'alguns animals i plantes per al consum humà, tecnologies de treball amb metalls, etc., que es difonien des d'unes zones a altres.

Les cultures mai no han estat aïllades ni constitueixen ens immutables. Moltes de les característiques que es consideren pròpies són, en realitat, el producte de diferents contactes, influències, barreges i adaptacions.

Per tant, "els altres" sempre han estat presents en la vida de cada poble. Un altre tema és quan es converteixen en objecte d'estudi per si mateixos i el desafiament que introdueixen en l'autocomplaença i el sentiment de superioritat del món del pensament il·lustrat. Aquest moment coincideix amb la institucionalització de l'antropologia com la disciplina científica orientada a donar compte de la diversitat cultural observada. Les primeres escoles antropològiques són el resultat del context intel·lectual europeu de mitjan segle XIX i, sens dubte, estaven directament relacionades amb els projectes imperialistes: el coneixement de l'altre era un instrument clau per al poder.

2.1. L'altre al llarg de la història

Els primers que, d'una manera sistemàtica, van recopilar diferents maneres d'adaptar-se i viure al món van ser geògrafs com el grec Heròdot (484-425 aC) o el romà Estrabó (64 aC-23 dC). L'Església catòlica va dominar amb el seu universalisme religiós durant l'edat mitjana un món europeu que va perdre interès per les especificitats culturals. Geògrafs d'altres tradicions com Ibn Khaldun (1332-1406) van continuar amb la tasca de descriure la diversitat del món conegut.

Altres relacions de mons desconeguts van venir de la ploma de viatgers com Marco Polo (1254-1323), que va narrar el seu viatge a la Xina. La curiositat pels costums de pobles aliens va començar a alimentar l'interès europeu quan la classe mercantilista anunciava l'aparició del capitalisme i es van començar a finançar viatges marítims d'exploració que anaven "descobrint" nous territoris i pobles.

Durant aquesta època, els diferents pobles i cultures eren tractats com un reflex invertit dels europeus, més que com a entitats en si mateixes amb la seva pròpia història.

L'interès per l'altre quedava limitat als llibres de viatge, d'una banda, i a la filosofia social, de l'altra, que començava a especular sobre la unitat i variabilitat dels éssers humans.

El pensament il·lustrat i els seus predecessors renaixentistes van establir les bases del que posteriorment serà la ciència antropològica.

2.2. Desenvolupament de les primeres perspectives antropològiques sobre la diversitat cultural

L'antropologia social i cultural cristal·litza com a disciplina acadèmica durant la segona meitat del segle XIX en diferents països europeus i als Estats Units, i dóna lloc a diferents perspectives i escoles. Totes tenen en comú el seu intent de sistematitzar les diferències culturals observades en un moment caracteritzat per un intens contacte de tot el planeta que l'expansió imperialista i colonial fomentava.

L'antropologia com a ciència està estretament associada a la modernitat eurocèntrica.

Des del primer moment, es fa ressò del debat entre els principis aportats pel pensament il·lustrat amb el seu èmfasi en la raó, l'universalisme, l'individu, la igualtat i el progrés, i la reacció del romanticisme alemany que estableix les bases per al nacionalisme modern en tensió amb la tradició, dirigint el seu interès cap a grups socials específics, els sentiments, el llenguatge, etc.

2.2.1. Evolucionisme

L'evolucionisme va estar molt influït per les teories de l'evolució biològica de Darwin (1809-1881) i la seva aplicació a la societat duta a terme per **Herbert Spencer** (1820-1903). El darwinisme social barrejava la lluita per la supervivència i la supervivència del més apte amb la idea prèvia de **progrés**.

Encara que els antropòlegs evolucionistes partien de la **unitat psíquica** de la humanitat, van tractar d'explicar les diferències culturals acomodant-les a una teoria de l'evolució cultural. En la seva versió unilineal, l'evolucionisme interpretava la diversitat cultural com l'existència de pobles i cultures en diferents fases o etapes d'un desenvolupament cultural que conduïa de manera inevitable i exclusiva a la seva forma més avançada. L'exemple de màxim progrés estava representat per les potències europees.

Per als **evolucionistes**, la diversitat cultural només era important com a indicador de les etapes d'un únic i universal esquema evolutiu.

Les diferents formes de vida dels grups humans, incloent el conjunt de les seves creences, costums, valors i símbols, a més de les diferents formes de pensar, organitzar-se i adaptar-se al medi natural, es podien interpretar com a casos específics del que van ser la humanitat en el passat o en les seves primeres etapes de desenvolupament. L'avantguarda il·lustrada del món es localitzava als països expansionistes i colonitzadors, que amb aquest argument justificaven la seva explotació sobre els qui encara no havien assolit la "civilització". Consideraven la seva missió civilitzadora com una pesada càrrega que ajudaria els pobles "primitius" a sortir de la postració i del retard històric per a gaudir plenament dels beneficis de l'única civilització possible.

L'esquema clàssic evolucionista dividia la humanitat en tres etapes: salvatgisme, barbàrie i civilització.

Amb posterioritat, es van utilitzar altres criteris també universals d'evolució com la tecnologia i la capacitat d'adaptació, l'ús d'energia, les forces de producció, etc. En general, les diferents aproximacions evolucionistes comparteixen la idea d'una trajectòria que va del que és simple al que és complex. D'aquesta manera, les teories del desenvolupament i la modernització comparteixen pressupòsits evolucionistes, ja que pressuposen que les societats passen de formacions subdesenvolupades a altres en via de desenvolupament i, per acabar, a unes plenament desenvolupades, o bé de formacions tradicionals a unes altres de modernes. I es considera que aquest canvi és ineludible i una manifestació de progrés.

2.2.2. Particularisme històric i difusionisme

El desenvolupament del concepte *cultura*, propi del romanticisme alemany, identificava aquesta amb tot el que assenyala l'especificitat i la diferència d'un grup respecte d'un altre, les configuracions particulars de creences, formes i característiques socials d'un grup humà. Aquesta perspectiva influirà especialment en la teoria antropològica del **particularisme històric**, que significa la pluralització del concepte de cultura per primera vegada. Franz Boas

(1858-1942), el seu màxim exponent i un dels fundadors de l'antropologia als Estats Units, defensava que les cultures es desenvolupen en espais geogràfics concrets i tenen històries particulars i, per tant, cada una és única i irrepetible.

El **particularisme històric** proposava una crítica radical a l'evolucionisme. Defensava que cada cultura tenia els seus propis valors i la seva pròpia història. El seu èmfasi consistia a identificar les circumstàncies úniques que generaven cultures particulars.

El rebuig de les generalitzacions feia defugir l'ús del mètode comparatiu. El seu relativisme radical s'oposava a la idea del progrés.

L'escola **difusionista**, per la seva banda, va ser la primera a estudiar la influència d'unes cultures sobre unes altres, encara que limités la seva anàlisi del contacte intercultural a la difusió i als préstecs de característiques culturals aïllades en determinades àrees geogràfiques. El concepte **d'àrea cultural** serà clau per al desenvolupament d'aquesta escola. Es tracta d'unitats geogràfiques més o menys extenses basades en la distribució contigua d'elements culturals.

Els **difusionistes** estudiaven la distribució geogràfica i la migració de característiques culturals, definint les cultures com a conjunts de trets amb diferents orígens i història.

Per als seus fins, era necessari recórrer a una comparació sistemàtica a partir de dades empíriques detallades. Es tractava de determinar zones culturals concretes, i localitzar el seu centre i els moviments de difusió dels seus trets cap a la perifèria i cap a altres àrees culturals. D'alguna manera, la influència difusionista ha arribat fins a l'actualitat en les teories de la dependència, del sistema-món i en els estudis de la globalització.

2.2.3. Funcionalisme

El paradigma funcionalista és la perspectiva teòrica basada en la idea que les accions socials s'expliquen per la contribució que fan al manteniment de la societat, és a dir, d'acord amb la seva funció.

El **funcionalisme** accentua l'estabilitat interna, la integració i el consens en l'interior de cada cultura.

Els funcionalistes criticaven evolucionistes i difusionistes per la seva especulació històrica i proposaven la recopilació de dades *in situ*, i també la descripció present i sincrònica dels pobles analitzats. Cada cultura constituïa un tot integrat i autònom. S'utilitzava sovint l'analogia orgànica i mecànica, pensant que cada societat està formada per diferents sistemes i institucions, cada un dels quals amb la seva pròpia funció per a satisfer determinades necessitats. Les parts estan interrelacionades i els canvis que n'afecten una tenen repercussió en la totalitat.

L'èmfasi funcionalista en l'equilibri no és capaç d'explicar les tensions i els conflictes presents en l'interior de cada cultura. Rebutjaven el conflicte perquè atemptava contra el principi d'institucions integrades.

2.2.4. Cultura i personalitat. De les categories psicològiques al caràcter nacional

Ruth Benedict (1887-1948) i Margaret Mead (1901-1978) van continuar amb el llegat de Boas centrant-se en la relació entre els factors psicològics (personalitat, emocions, caràcter) i els condicionants culturals (socialització, papers sexuals i valors). Es tractava de desentranyar si la cultura era alguna cosa innata o adquirida. L'educació i els processos de socialització seran preocupacions bàsiques d'aquesta perspectiva.

En el llibre *Patterns of Culture* (1934), Benedict va desenvolupar la idea que la cultura es podia analitzar com un patró macropsicològic.

Calia identificar la configuració de la personalitat col·lectiva o estil emocional que modelava l'acció i els pensaments individuals.

Aquesta personalitat cultural la denominava *ethos*, dins d'una visió holística. Benedict (1932) afirmava el següent:

"Les cultures són psicologies individuals engrandides en ser projectades sobre la pantalla, fins a adquirir proporcions gegantines i [existir durant] un llarg període de temps."

R. Benedict (1932). *Configurations of culture in North America*. *American Anthropologist*, 34, 24.

En la mateixa línia, Mead va tractar de determinar el caràcter nacional de diversos països. Segons ella, cada nació desenvolupa un tipus bàsic de personalitat associada a actituds, valors i estils de conducta particulars. Aquesta visió serà represa amb posterioritat pel nou interès en els estudis del nacionalisme.

Escola funcionalista

L'escola funcionalista és un desenvolupament de la tradició antropològica britànica. Els seus principals representants són B. Malinowski (1884-1942) i A. R. Radcliffe-Brown (1881-1955), que va introduir el concepte d'estructura en l'anàlisi funcional, i amb això va donar lloc al funcionalisme estructural.

L'ethos

En *El crisantemo y la espada* (1946), Ruth Benedict tracta de descriure l'*ethos* de la cultura japonesa, destacant com a fonamental la tensió psicològica entre la violència i l'estètica.

D'alguna manera, l'escola nord-americana de **cultura i personalitat** és semblant al funcionalisme sincrònic britànic. El seu objectiu era descobrir els trets distintius de les societats i les raons de les seves diferències, considerant la cultura com una totalitat compacta, coherent, integrada, homogènia i única.

2.3. Diversitat cultural i poder

Els defensors del relativisme cultural semblen oblidar-se de l'existència de relacions desiguals de **poder** entre els grups humans i en l'interior de cada un d'ells. Durant molt de temps, els antropòlegs, dedicats a diseccionar la dimensió de la diferència cultural, van oblidar que els contactes, les relacions i les influències entre grups socials i culturals estan determinades per diferents posicions de poder.

Cada cultura és una manera d'organitzar la diversitat de maneres de pensar, dir i fer dels diferents individus i grups socials que la componen, proporcionant certa coherència i un conjunt de convencionalismes a tots aquells que la comparteixen.

Aquesta diversitat significa que és necessari negociar els valors, les normes, representacions i pràctiques per a aconseguir un **consens** que sempre estarà subjecte a canvis en la mesura que l'equilibri de les relacions de poder que van donar lloc a aquest acord s'alteri.

Des d'aquesta perspectiva, es pot afirmar, com fan F.J. García i J.B. Monleón (1999), el següent:

"La cultura es, por definición, híbrida, es decir, abierta, cambiante, negociable, sujeta a modificaciones. Sin embargo, 'esa gran organización de la diversidad que es una cultura' no se materializa fuera de las relaciones de poder (inter e intraculturales), ni de la economía."

F. J. García Selgas i J. B. Monleón (1999). Introducción. A *Retos de la postmodernidad* (p. 24). Madrid: Trotta.

En analitzar la història de les relacions entre els països rics occidentals i la resta del món, es produirà un intent d'introduir la variable del poder. En aquest context, les diferències culturals sorgeixen com una conseqüència de l'expansió del capitalisme a escala mundial i produeixen una nova jerarquia entorn de la idea de **desenvolupament**, que, en definitiva, era una nova narrativa civilizatòria omnicomprensiva i particular on el món occidental continuava ocupant la posició de privilegi.

Així, qui té més poder es qualifica a si mateix de *desenvolupat*, de la mateixa manera que abans s'autodenominava *civilitzat* per diferenciar-se dels altres i imposar la seva pròpia agenda particular en la seva relació amb els altres.

La idea de poder també apareix en considerar la cultura com una ideologia que emmascara les relacions de dominació i explotació. Una funció de les diferents formacions culturals consisteix a legitimar tota classe de desigualtats socials i econòmiques.

Tant les idees de **centralitat**, **perifèria** i **marginalitat** com les **d'hegemonia** i **dominació** passaran a formar part de l'anàlisi antropològica i seran importants per a entendre i contextualitzar el nou paradigma de la interculturalitat que, en definitiva, proposa una reordenació de les desiguals relacions de poder existents.

3. El contacte entre cultures

En sentit ampli, **la interculturalitat**, per definició, és contacte, relació entre cultures. Què significa llavors aquest nou paradigma? Què té de nou parlar de la relació entre cultures i entre grups amb identitats distintives? Abans de respondre a aquestes preguntes, és necessari saber com s'ha definit, fins no fa relativament gaire temps, aquesta relació i contacte.

Al llarg de la història, les relacions entre grups humans portadors de cultures distintives no sempre han estat conflictives, violentes o de guerra. La comunicació, l'intercanvi, sia comercial, d'idees o de persones, també forma part de la nostra tradició.

Així mateix, no hi ha cap cultura que sigui totalment homogènia en el seu interior, ni completament impermeable a les influències de l'exterior. Les cultures són flexibles, fluides, mutables, canviant: no essències eternes, idèntiques a si mateixes des de temps immemorials.

La instauració relativament recent dels estats nació al món occidental s'ha basat en un projecte que incloïa l'eliminació i l'exclusió de les diferències culturals tradicionals en el seu interior, la uniformització i l'homogeneïtzació de les conductes i la imposició d'una sèrie d'idees considerades universals o, almenys, de caràcter **nacional**.

Prenent com a punt de partida les aportacions de la Il·lustració, l'estat nació es va a instal·lar de manera definitiva després de la Revolució Industrial dins del marc del pensament liberal i de la seva defensa de la llibertat i igualtat de totes les persones.

Una nova sensibilitat cap a la diversitat cultural

Després de la Segona Guerra Mundial, es van produir dos fets que han marcat una nova sensibilitat cap a la diversitat cultural: un és el genocidi jueu en nom de la puresa, irreductibilitat i incompatibilitat de les cultures; l'altre, el procés de descolonització i el desenvolupament de noves identitats culturals anteriorment reprimides i silenciades. Aquests dos fets qüestionen la presumpta universalitat i superioritat de la cultura occidental. Entre aquests dos paràmetres, irromp la interculturalitat.

En el context actual, ha sorgit la necessitat d'una nova manera d'entendre les relacions de l'individu amb l'estat que presti més atenció a la diversitat de grups amb determinades identitats i orientacions culturals que sempre són presents en la societat.

La concepció dels contactes interculturals ha evolucionat. A mesura que canviava el context, s'han succeït diferents aproximacions i perspectives. No sempre, ni necessàriament, s'ha considerat que el contacte, la convivència i el coneixement del que és aliè sigui dolent, perillós, impossible o causa de conflictes. Hi ha moltes alternatives, i a continuació se n'analitzaran algunes.

3.1. La idealització de l'altre

La comparació amb persones d'altres tradicions culturals solia reafirmar les maneres de fer i pensar pròpies, bé reforçant la identitat específica o introduint noves alternatives i propostes. Els altres es convertien, de vegades, en un instrument per a criticar la mateixa societat.

Les valoracions produïdes en comparar uns pobles amb els altres acabaven introduint matisos positius i negatius. Així, per exemple, el pensament il·lustrat del segle XVIII, influït per les notícies dels missioners jesuïtes, sentia per la Xina una gran admiració, prenent-la com l'exemple que calia seguir d'una nació pròspera i estable sota un govern burocràtic centralitzat. Aquesta imatge, model de civilització il·lustrada, racional i terrestre, es va transformar amb l'impuls de l'expansió imperialista. La Xina es va convertir així en el malalt de l'Àsia, exemple de corrupció, ignorància i gana, mancant fins i tot del dret a ser considerats humans, ja que la civilització s'havia convertit en el patrimoni exclusiu de la cultura occidental segons els cànons de l'època.

Aquesta citació d'R. Dawson (1970) reflecteix molt bé aquesta evolució:

"La historia de las relaciones entre Europa y China ha dependido en alto grado de las ideas europeas acerca del Reino Central y de los cambios experimentados por esas ideas como consecuencia no sólo de las mudanzas ocurridas en la misma China, sino también de las peripecias de la historia europea. Pues los cambios en Europa han venido a suministrar a los europeos un cambiante punto de comparación desde el cual considerar a los chinos, y también han determinado la mudanza de deseos y necesidades susceptibles de ser satisfechos por conceptos acerca de China adecuados al momento. Así resulta que China ha sido tenida en uno u otro momento por rica y por pobre, por adelantada y por atrasada, por sabia y por necia, por bella y por fea, por fuerte y por débil, por honrada y por embaucadora: la lista de las cualidades contradictorias que le han sido atribuidas no tiene límites."

R. Dawson (1970). *El camaleón chino. Análisis de los conceptos europeos de la civilización china* (pp. 12-13). Madrid: Alianza.

De vegades, s'han utilitzat altres cultures com una figura retòrica per a criticar la pròpia. El contacte amb altres, junt amb el distanciament del que és propi, el fet de situar-se fora, pot ajudar a descobrir que els convencionalismes, allò que es considera natural, les assumpcions i pressupòsits tàcits de cada cultura són, en realitat, el resultat d'un llarg procés de construcció d'acord amb uns determinats interessos i contextos.

Lectura recomanada

Una interessant anàlisi de l'exotisme es pot trobar en el llibre següent:

T. Todorov (1991). *Nosotros y los otros* (part IV: Lo exótico, pp. 303-396). México: Siglo XXI.

L'exotisme consisteix en la plasmació de la valoració positiva dels altres, de les cultures alienes a l'observador. L'exotisme apareix quan es prefereix sistemàticament el que procedeix de llocs estranys enfront del que és propi, encara que respon més a una crítica d'un mateix que a una descripció de la realitat.

Un aprecia el que està "allunyat pel fet d'estar allunyat", com ens recorda Tzvetan Todorov: "els millors candidats al paper ideal d'exòtic són els pobles i les cultures més allunyats i més desconeguts".

3.2. Aculturació

El contacte directe i continuat entre grups socials que tenen cultures diferents pot donar lloc al fenomen de l'**aculturació**, entenent com a tal els canvis produïts en la cultura original d'un grup o de tots dos.

Encara que, en principi, l'**aculturació** constitueix un procés de canvi bidireccional, sovint se l'identifica amb les modificacions que experimenta una cultura per la imposició d'elements i esquemes valoratius d'una altra a la qual està sotmesa.

La variable de les relacions de poder i dominació queda exemplificada en el context de la colonització, en què els països colonitzats estaven sotmesos a un procés d'occidentalització que va afectar especialment determinats sectors de la població.

Si per als difusionistes el contacte entre cultures era el mitjà per a l'expansió d'atributs culturals d'una cultura a l'altra, per als funcionalistes aquest mateix contacte i la interacció es considerava l'origen de la desintegració cultural, la qual cosa, portada a les seves últimes conseqüències, justificava polítiques segregacionistes com l'*apartheid* a fi de preservar les especificitats culturals del risc de la presència i influència d'estranyers.

D'altra banda, la idea **essencialista** de cultura postula la tolerància entre cultures separades i autònomes que es consideren en perill de desaparició si s'interrelacionen. La visió estàtica de cultura com una cosa donada en el passat i que és necessari conservar, característica del romanticisme alemany, no permet l'acceptació de la convivència de la diversitat perquè es considera desintegradora i perillosa.

L'apartheid

L'*apartheid* consisteix en la legitimació institucional de les desigualtats socials i comporta la separació física dels grups que coexisteixen, amb la creació de guetos.

El contacte, l'intercanvi, afecta contínuament els qui hi participen. Totes les cultures es troben en canvi continu: es perden trets específics i se'n creen d'altres de nous, tant endògenament com per efecte dels contactes amb l'exterior. **L'aculturació** és un procés permanent i global. El canvi, l'adaptació i l'aprenentatge constitueixen l'essència dels éssers humans i de les cultures que creen.

Tradicionalment, s'ha associat aculturació a la imposició d'una cultura sobre una altra, a l'assimilació de la segona fins que arriba a formar amb la primera un tot indiferenciat i homogeni. Aquesta manera d'eliminar les diferències en l'interior d'una societat pluricultural té la seva expressió més radical en **l'etnocidi**, la neteja ètnica i el **genocidi**.

Els processos d'homogeneïtzació forçosa, que van des de la pèrdua d'una identitat cultural específica fins a la destrucció física de determinats grups socials, són la manifestació patent de les desigualtats de les relacions de poder en el contacte intercultural.

3.3. Assimilació

Els contactes entre cultures poden ser més o menys simètrics, depenent de les posicions de poder relatives que hi hagi entre elles. De vegades es produeixen reaccions de rebuig i conflictes, o es desencadenen moviments de resistència i de revitalització d'especificitats culturals. En altres casos, pot donar lloc a **l'assimilació** o pèrdua d'identitat cultural d'un grup o d'una persona quan adopta completament els valors, les creences i pràctiques d'una altra cultura.

La idea **d'assimilació** ha predominat durant molt de temps en l'anàlisi del contacte entre cultures. Implica necessàriament l'existència d'una cultura dominant, la qual elimina les diferències que presenten unes persones que pertanyen a altres cultures quan, en un determinat moment, entren en contacte. Ser assimilat equival a fondre's, fer desaparèixer el distintiu i específic. Se sol associar també a un sentiment de pèrdua i a processos d'homogeneïtzació.

L'assimilació és el procés idealitzat de qui es considera superior. Des del seu punt de vista, li resulta difícil comprendre que aquells a qui considera inferiors no desitgin abandonar la seva posició d'inferioritat juntament amb tot el que els impedeix assemblar-se a qui els assimila. L'ideal assimilacionista consisteix en la projecció d'una voluntat abans que en un fet inevitable i natural, com pretenen les tradicions culturals amb més poder.

3.4. Negociació i conflicte

El conflicte forma part de la vida social. Enfront de les posicions funcionalistes que idealitzen les cultures com a sistemes integrats, en equilibri i estables, hi ha altres perspectives que tracten del canvi social i cultural i dels conflictes.

Les persones de tradicions culturals diferents es poden enfrontar en determinats moments. El tipus de conflicte més extrem és la **guerra**, i més encara si acaba en genocidi, és a dir, en la destrucció física de l'altre. Tanmateix, per norma general, l'origen de la guerra no rau en l'enfrontament entre diferents maneres d'entendre el món, sinó que sol obeir d'altres factors no específicament culturals (i sí, en canvi, econòmics, polítics, territorials, etc.).

Alhora, les cultures, en el seu interior, no estan exemptes de conflicte, sinó que aquest forma part del seu desenvolupament, ja que sempre hi ha contradiccions entre les normes i la conducta, o entre diversos grups que tracten d'imposar les seves cosmovisions interessades per legitimar el seu poder i autoritat sobre els altres.

La negociació entre les parts enfrontades és un recurs disponible, utilitzat sovint, que tracta de limitar les imposicions unilaterals. La negociació, per exemple, està directament relacionada amb la construcció d'identitats i de l'etnicitat, com Barth va demostrar.

Vegeu també

Vegeu el mòdul 3, "L'emergència de l'etnicitat", per a aprofundir en l'aspecte del conflicte.

4. Paradigmes de la relació intercultural

La relació intercultural, és a dir, "entre cultures", o millor entre persones més o menys identificades amb cultures específiques, es pot entendre en un sentit ampli com els processos de relació entre cultures descrits en l'apartat "el contacte entre cultures"; o, en un sentit més restringit, com la formulació de diferents paradigmes que s'han succeït al llarg del temps. Des d'aquesta última perspectiva, l'**interculturalisme** constitueix el nou paradigma de la pluralitat cultural que està més pròxima al diàleg i a la negociació, davant plantejaments anteriors de l'homogeneïtat o del multiculturalisme (que suposa diversitat cultural amb contacte limitat entre grups).

Totes les societats i cultures es construeixen a partir de la diversitat i generen diferències contínuament noves i nous grups. La integritat, homogeneïtat, uniformitat i monoculturalisme dels estats nació és un mite propi de la modernitat eurocèntrica, una barreja de la ideologia liberal i la romàntica que tracta de fer efectiva la fórmula:

estat = nació = poble = cultura.

Al llarg de la història, els grups dominants dels nous estats han utilitzat l'estratègia de reduir la diversitat interior i promoure l'**homogeneïtat cultural** mitjançant el control de l'escola i els mitjans de comunicació de masses, la imposició d'una llengua determinada, uns símbols i rituals, la delimitació d'unes fronteres i la reconstrucció i la invenció de la història i de les tradicions. El resultat ha estat la creació d'imaginariis d'unitat monolítica i monocultural en contrast amb el món exterior.

Malgrat que el pensament liberal preconitza la llibertat i la igualtat de tots els individus en cada societat, la veritat és que aquest ideal poques vegades s'ha fet en la seva totalitat. La discriminació, marginació i exclusió de determinades persones pel fet de tenir alguna característica distintiva que les diferencia de qui deté el poder ha estat i és una pràctica habitual.

Per tant, les relacions de poder establertes en cada moment entre les cultures i els grups socials que estan en contacte constitueixen un factor clau per a comprendre la seva acomodació i interrelació. L'evolució dels equilibris de poder ha produït diversos paradigmes que analitzarem a continuació.

Vegeu també

La interculturalitat en sentit ampli o relació entre cultures és la perspectiva utilitzada en el mòdul "La diversitat cultural segons l'antropologia".

Lectura recomanada

Una interessant anàlisi sobre el procés d'homogeneïtzació dels nous estats nació es troba en l'obra següent:

B. Anderson (1993). *Comunitats imaginades*. México: FCE.

4.1. Homogeneïtzació

Des d'una perspectiva tradicional, es considerava que el contacte directe i continuat entre persones de diferents cultures produeix de manera inevitable l'assimilació a la cultura majoritària i/o hegemònica dels qui estan en una posició subordinada o amb menys poder.

L'aculturació s'equiparava a un procés d'**homogeneïtzació** o assimilació, cosa que, en un context colonial, significava l'occidentalització i, en l'interior de cada estat nació, implicava la reducció de diferències culturals internes a favor d'una única cultura controlada per l'elit sociopolítica, econòmica i religiosa. Les institucions de l'Estat van desenvolupar tot tipus de mesures homogeneïtzadores a fi d'eliminar les diferències internes.

El model assimilacionista o d'**homogeneïtzació** defensa la **monoculturalitat**. Part del pressupòsit que les normes i els valors de la cultura dominant seran adoptats, de manera voluntària o a la força, per tots els altres, que perdran les seves característiques culturals pròpies i es transformaran en individus indiferenciats respecte a la cultura i societat que els envolta.

Això afecta tant les minories autòctones com les formades per processos migratoris.

L'homogeneïtzació se sol considerar un procés unidireccional i unívoc d'absorció. És una forma d'uniformització cultural, d'adopció de la cultura i llengua dominants. Aquesta visió idealitzada tot just es correspon amb els fets observats.

L'homogeneïtzació i l'assimilació mai no són absolutes, sinó parcials.

Els grups minoritaris també influeixen en el majoritari i poden desenvolupar estratègies i mecanismes de resistència davant del canvi i evitar la seva desaparició. O bé el grup majoritari s'esforça a impedir l'absorció dels subordinats mitjançant pràctiques discriminatòries i excloents.

Els pressupòsits que es troben en la base del model assimilacionista o de l'homogeneïtzació són, segons C. Jiménez (1993):

1) **Homogeneïtat com a punt de partida**. Es parteix de la base que la societat receptora és culturalment homogènia, encara que no sigui cert.

2) **La societat homogènia com a meta.** És bona, desitjable i possible l'homogeneïtat seguint el model de la cultura del grup dominant perquè és més civilitzada i superior, de manera que resulta beneficiosa per a tots.

3) **Unilateralitat en el procés de canvi.** En el procés d'assimilació, els únics afectats són els segments subordinats. Són els altres els qui han de canviar si volen ser iguals. Han d'abandonar o expressar en públic la seva cultura pròpia per a incorporar-se plenament a la societat dominant.

4) **Integració cultural com a integració global.** Aquesta perspectiva culturalista pressuposa que l'adopció de pràctiques culturals comporta, necessàriament, la inclusió dels grups assimilats en la societat com a ciutadans de ple dret.

5) **Desaparició de prejudicis i discriminacions** després de l'assimilació efectiva.

6) **Naturalitat i inevitabilitat del procés d'assimilació.**

El model de l'homogeneïtzació que pretén la modificació dels immigrants i d'altres grups minoritaris i la seva acceptació dels valors de la societat receptora o majoritària, considerats superiors i immutables, ha entrat en crisi. Tanmateix, encara continuen presents molts dels seus pressupòsits, i determinades pràctiques i polítiques es poden considerar homogeneïtzadores o assimilacionistes de manera encoberta.

L'homogeneïtzació sol anar associada a la idea de discontinuïtat cultural, de l'existència d'ens aïllats i únics que, sovint, es creuen superiors. De vegades, per a preservar la presumpta homogeneïtat cultural d'un país es recorre a expulsions, genocidis o bé a segregacions, exclusions i marginacions de tots aquells que tenen característiques culturals diferents. Els criteris racistes i de classe social són invocats, amb freqüència, per fomentar l'homogeneïtat.

4.2. Pluralisme

La idea que la interacció entre persones amb cultures diferents condueix inevitablement a l'assimilació o l'homogeneïtzació és qüestionada per altres models que afirmen la presència i el manteniment continuat d'identitats culturals diferenciades en situacions de contacte.

Lectura complementària

Una anàlisi de la complexitat i evolució del paradigma de l'homogeneïtzació i assimilació als Estats Units es pot trobar en aquest llibre:

N. Glazer (1997). *We are all multiculturalist now*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

El **pluralisme** defensa l'existència de la diversitat com una cosa bona i desitjable en la mesura que tots els grups contribueixen i participen en la societat. Tanmateix, la diversitat no sempre s'ha interpretat de la mateixa manera.

El terme **societat plural** va ser utilitzat per primera vegada per John S. Furnivall (1944) i, amb posterioritat, per M. G. Smith (1965) per a descriure la situació donada als territoris colonitzats on coexistien colonitzadors, nadius sotmesos i altres grups intermediaris. Segons aquests autors, la dominació, el conflicte i la inestabilitat eren les característiques de les societats plurals.

Una altra interpretació diferent l'aporta Frederick Barth (1969). Ell apunta la possibilitat d'una coexistència pacífica i harmònica, afirmant que, en una societat plural, es combinen els contrastos ètnics amb la interdependència econòmica, és a dir, cada grup específic realitza una sèrie d'activitats i explota uns nínxols ecològics que són diferents i complementaris. L'especialització sectorial evita la competència econòmica directa i obliga a dependre de l'intercanvi amb els altres. Les relacions que s'estableixen són simbiòtiques. Malgrat el seu èmfasi en l'harmonia entre diferents grups etnoculturals, no oblida que amb freqüència la coexistència es produeix en situacions d'estratificació social, la manifestació més radical de la qual es troba en la societat de **castes**.

Dins del pluralisme cultural, la teoria del **melting pot** representa un model de transició entre la inicial societat plural pròpia d'un context colonial i els models més recents del multiculturalisme i la interculturalitat.

El **melting pot**, **fusió cultural** o gresol de cultures, mestissatge, etc. és un model procedent dels Estats Units que preconitzava la transformació de les diferents cultures en contacte en una nova i diferent. No es tractava d'una adaptació-adopció, ni d'un procés d'homogeneïtzació i assimilació, sinó de la creació d'un producte únic i nou. Consistia en un tipus d'integració basat en el mite que la cultura que és pròpia d'un país és el resultat de les contribucions de tots els sectors, segments i grups que estan presents i que es van incorporant.

El resultat final, denominat **melting pot**, consistia en la pèrdua de la cultura prèvia d'origen i la creació d'una de nova que seria homogènia.

Sense negar la realitat del mestissatge, de la barreja, es pot criticar aquesta visió perquè oblida les relacions de poder entre els diferents grups que entren en joc. No tots fan les mateixes aportacions, i els grups dominants tendeixen a controlar la barreja i a definir els continguts de la nova que preconitza el model.

Influència

F. Barth influirà en les teories posteriors de la divisió cultural del treball i de les etnoclasses. Tots dos plantejaments incideixen en l'estratificació, especialització i encapsulament d'uns determinats grups ètnics en nínxols econòmics concrets, dins de la societat general de cada país.

Vegeu també

En el mòdul "L'emergència de l'etnicitat" podeu trobar més desenvolupades les aportacions de Fredrick Barth.

Melting pot

La metàfora del **melting pot** (literalment, 'gresol') sorgeix al segle XVIII en la literatura nord-americana. Tanmateix, serà Israel Zangwill qui, en la seva obra de teatre *The melting pot* (1909), descriu els Estats Units com un lloc on totes les cultures d'Europa es barregin i reformulin.

L'ideal del *melting pot* no s'ha portat a la pràctica a causa de la persistència de situacions de discriminació i segregació sofertes per diferents grups culturals.

4.3. Multiculturalisme

El **multiculturalisme** és un paradigma que es desenvolupa als Estats Units i al Canadà a partir de la dècada de 1960. El moviment dels **drets civils** va mobilitzar les minories que qüestionaven les polítiques assimilacionistes anteriors i denunciaven la incongruència entre la presumpta igualtat de drets i oportunitats de totes les persones i la quotidianitat de la discriminació i segregació social, econòmica, educativa, etc., per raons de raça, sexe, religió, etc.

Diferents grups socials amb identitats concretes van començar a reivindicar el seu dret a existir en condicions d'igualtat amb la societat majoritària que només els reconeixia per a discriminar-los, reprimir-los, perseguir-los i excloure'ls. Es tractava d'abolir la perspectiva monocultural i modificar les relacions de poder establertes.

El **multiculturalisme** és el reconeixement del fet de la diversitat cultural, i s'ha desenvolupat com una nova manera d'articular l'heterogeneïtat dins de cada país.

És un fenomen associat a les reivindicacions de minories nacionals i ètniques dins d'un estat nació, i també als grups socioculturals i religiosos que busquen el reconeixement i el respecte a les seves diferències. Aquests grups han desenvolupat moviments socials entorn d'un sistema de valors, un estil de vida, sentiments d'identitat o de pertinença a col·lectius o amb experiències comunes de marginalitat. Habitualment se'ls ha sotmès a pràctiques d'exclusió, per la qual cosa reivindiquen el dret a ser reconeguts i tractats com a iguals pel grup dominant.

L'apogeu del multiculturalisme s'associa a la crisi de l'estat nació i de l'hegemonia del racionalisme il·lustrat i universalista. Andrea Semprini (1997) distingeix diferents models en l'espai multicultural:

Models de cohesió

1) **Model polític liberal clàssic.** Existeix una clara distinció entre la vida pública i privada. Es fixen els drets i deures cívics i polítics dels individus que adquireixen l'estatus de ciutadà en igualtat absoluta amb els altres. Se suposa que l'espai públic és neutre i homogeni, i les diferències queden confinades a l'àmbit privat.

2) **Model liberal multicultural.** És el model que ha desenvolupat W. Kymlicka (1999) sota el terme *ciutadania cultural*. Sorgeix davant de l'evidència que, en realitat, el model clàssic mai no s'ha aplicat, ja que sempre han existit grups separats amb un accés desigual a l'espai públic. Els grups es presenten com a elements mediadors entre l'esfera pública i la privada. Reconeix el paper central dels aspectes culturals en la constitució dels individus com a ciutadans, i admet l'autonomia d'alguns grups. L'espai social es divideix entre una zona central monocultural, on participen en grau variable tots els grups, i unes zones perifèriques on els grups disposen d'autonomia.

Lectures complementàries

Cada vegada hi ha més bibliografia dedicada a l'anàlisi del multiculturalisme.

Per exemple:

M. Martiniello (1998). *Salir de los guetos culturales*. Barcelona: Edicions Bellaterra.

W. Kymlicka (1999). *Ciudadanía multicultural*. Barcelona: Proa/Ediuoc.

A. Semprini (1997). *Le multiculturalisme*. Paris: PUF.

3) **Model multicultural maximalista.** Hi ha grups que reclamen la separació i una autonomia política completa. Els factors culturals i ètnics són més valorats que la ciutadania. Pressuposa la fragmentació, separació i juxtaposició de múltiples espais monoculturals que reivindicuen una identitat específica.

4) **Model multiculturalista corporatiu.** És una manera de gestionar la diferència que se centra especialment en els aspectes econòmics de la seva comercialització en un nou espai sociocultural mundialitzat. El cosmopolitisme, la diferència i els grups ètnics es converteixen en mercats, formes culturals compatibles amb l'economia capitalista. Aquest tipus de multiculturalisme construeix la diferència, li atribueix un contingut i fixa la manera d'administrar-la. Proposa una retòrica de la diferència i de la coexistència introduïda des de dalt i no la reivindicada des de baix. En aquest model, l'economia controla la política i l'àmbit sociocultural. És un multiculturalisme de consum.

El multiculturalisme, entès com el dret a la diferència, tendeix cap a un reduccionisme cultural, o a una visió de la cultura com a essència immutable i delimitada, corrent el risc de convertir la societat en un conjunt o amalgama de cultures separades, aïllades, homogènies i pures, que estan en contacte permanent i defensen gelosament les seves fronteres de qualsevol contagi cultural. Aquesta és, en essència, la metàfora del **mosaic**.

Concebre la realitat social d'aquesta manera pot ser una nova justificació del **racisme**, en aquest cas sobre una base cultural, en proporcionar nous arguments a la segregació, separació i exclusió en nom del respecte i el reconeixement de la diferència.

El multiculturalisme **maximalista** de Semprini o **particularista** acaba rebutjant qualsevol tipus d'interacció entre grups que difumini les diferències, reduint les relacions interculturals a la coresidència de guetos o a un nou *apartheid*.

L'essencialització de la diferència equipara el relativisme cultural del romanticisme alemany amb les nocions estàtiques del multiculturalisme per mitjà de la insistència en la puresa i en l'autenticitat de **totalitats** o configuracions culturals. Això significa una interpretació de les cultures com a totalitats separades. Enfront de l'anterior multiculturalisme **fort**, se'n troba un altre de **feble** que només reconeix les diferències d'una manera superficial, sense qüestionar l'hegemonia d'un determinat grup social dins d'una cultura específica. L'objectiu del nou paradigma de la interculturalitat serà la superació d'aquests pols extrems.

4.4. Interculturalisme

La reacció davant de la tendència a naturalitzar i essencialitzar les cultures, a considerar el món com una aglomeració de cultures separades en un espai discontinu, ha donat lloc al desenvolupament del paradigma de l'**interculturalisme**.

Multiculturalisme

L'origen d'aquest paradigma coincideix amb la crisi de la modernitat i de l'universalisme i el canvi de la valoració de la idea de diferència després de la Segona Guerra Mundial i el genocidi jueu.

El nou model propugna la igualtat de tots els grups diferenciats que, per mitjà del diàleg i el consens, conformen la societat i la cultura. Un intercanvi en igualtat significa l'aportació igual de tots els grups implicats. En aquests moments es tracta d'una utopia, malgrat la retòrica cada vegada més omnipresent del dret a la diferència sobre una base igualitària.

Per a fer efectiu el programa de l'interculturalisme s'ha de produir una redistribució i reconfiguració de les bases de poder establertes, que significaria la fi de l'hegemonia monocultural dels grups dominants d'una societat i la desaparició de les jerarquies socioculturals.

La presència de grups dominants i dominats, majoritaris i minoritaris, centrals i perifèrics és una constant històrica i tendeix a reproduir-se fins i tot entre els oprimits i subordinats que reivindiquen la diferència. Aquests grups, en tractar de delimitar les seves pròpies fronteres i convertir-se en una cosa pura i homogènia, estableixen simultàniament discriminacions en el seu interior.

L'interculturalisme, d'una banda, no és aliena als processos d'aculturació i, de l'altra, consisteix en una revalorització del relativisme cultural des d'un punt de vista crític, sense caure en el relativisme ètic absolut. El punt de partida és el reconeixement de la dignitat i igualtat de totes les cultures, sense valorar-les des d'una òptica etnocèntrica.

L'objectiu de l'**interculturalisme** és la comunicació, la comprensió dels altres, sense imposar els nostres valors ni identificar-nos necessàriament amb els seus.

El relativisme s'ha d'entendre com una actitud crítica davant l'etnocentrisme per relacionar-nos millor amb els altres. Acceptar que hi ha altres maneres d'interpretar el món ens pot ajudar a relativitzar els nostres punts de vista, culturalment determinats, la qual cosa en definitiva ens ajudarà a conèixer-nos millor a nosaltres mateixos.

L'interculturalisme interpreta la relació entre cultures posant l'èmfasi en l'intercanvi, la coexistència i la convivència, sense excloure el conflicte. Les cultures no són ens aïllats, purs ni homogenis.

Lectures complementàries

El plantejament de l'interculturalisme que aquí es desenvolupa es pot consultar en els textos següents:

M. Martiniello (1997). *Salir de los guetos culturales*. Barcelona: Edicions Bellaterra.

T. San Román (1996). *Los muros de la separación. Ensayo sobre alterofobia y filantropía*. Madrid: Tecnos/UAB.

A. Semprini (1997). *Le multiculturalisme*. Paris: PUF.

La diversitat cultural és un fet: hi ha innombrables maneres d'adaptar-se al món que ens envolta, d'interpretar-lo, d'actuar-hi. I totes són, en principi, igualment vàlides i respectables. Per tant, no es poden jerarquitzar en un *continuum* que aniria, segons el criteri utilitzat, del que és primitiu al que és civilitzat, del que és tradicional al que és modern, del que és simple al que és complex, o del que és inferior al que és superior.

L'interculturalisme reelabora i posa al dia polèmiques anteriors mitjançant la introducció de variables noves, especialment les vinculades a les relacions de poder i dominació.

Per tant, no es tracta que abans no hi hagués diferències i que la pluralitat cultural fos una cosa aliena, o que no es pensés i discutís aquest tema. L'aportació de l'interculturalisme al tractament antropològic tradicional de la diversitat cultural és la reivindicació del **reconeixement**, la dignitat i la veu dels qui abans eren silenciats per les cultures majoritàries, dominants i hegemòniques.

La societat és plural. Els grups i les cultures són sempre construccions socials, contingents, flexibles, amb mobilitat i en canvi constant. Les relacions entre els grups haurien de respondre a la negociació contínua, al consens sempre elaborat davant d'unes condicions i circumstàncies canviants. Parlem d'intercanvi, de diversitat, d'heterogeneïtat, de diàleg, de comunicació i de la possibilitat de traducció. En aquest sentit, Hannerz (1993) reafirma la necessitat contínua de mediacions:

"El canvi de mosaic global a ecumene global com a metàfora bàsica de l'antropologia depèn de posar la nostra atenció en el fet que les discontinuïtats cada vegada són més relatives i, en conseqüència, les mediacions afecten pràcticament tots els àmbits. De fet, sempre estan adoptant noves formes, a mesura que noves cultures i noves diferències són contínuament generades en aquest món tumultuós. [...] Nosaltres, antropòlegs, tendrem a intervenir en les mediacions. [...] Hem de repensar la nostra antropologia a fi de mantenir-nos a l'aguait d'aquest món."

U. Hannerz (1993). Mediations in the global ecumene. A G. Pálsson (Ed.), *Beyond Boundaries*, pp. 56-57. Oxford: Berg (traduït i adaptat de l'original).

El coneixement d'altres maneres de pensar i de fer és imprescindible per a comprendre les nostres pròpies limitacions, obrir noves vies de coneixement i disposar d'alternatives per a enfrontar-se a nous reptes.

Segons l'interculturalisme, s'ha de basar en el contacte i en el descobriment de noves bases i fonaments de cultures diferents a partir d'un horitzó comú.

Per tant, és necessari relativitzar, admetre que ningú no posseeix definicions, experiències i consciències definitives i absolutes. Implica superar les dualitats, i harmonitzar les diferències, la reciprocitat i el diàleg. La societat ha de ser oberta per a ser pluralista.

Lectura complementària

Un exemple d'aproximació interculturalista als drets humans el podeu trobar en l'obra següent:

B. S. Santos (1998). Una concepció multicultural de los derechos humanos. A *Utopías*, 178(3), 91-106.

Lectura complementària

Una interessant recopilació de treballs sobre la relació entre antropologia i traducció o mediació la podeu trobar en aquest llibre:

G. Pálsson (Ed.). (1993). *Beyond boundaries. Understanding, translation and anthropological discourse*. London: Berg.

L'interculturalisme rebutja els exclusivismes, homogeneïtzacions, separatismes, essencialismes i reificacions. En canvi, aposta per la comunicació i l'intercanvi d'idees i experiències, davant la imposició o creença que la comunicació és impossible i que el món ha d'estar format per reserves culturals totalment separades, o que és necessari defensar la cultura per sobre de tot davant del risc de la seva desaparició. Aquesta perspectiva d'un diferencialisme total i radical s'enquadra en la visió del món on el que és cultural està fragmentat en identitats.

La negociació i la renúncia al poder, la igualtat de drets, constitueix, segons Teresa San Román (1996), l'ideal utòpic de la relació intercultural:

"El diálogo y el conocimiento del otro no es suficiente para garantizar la convivencia. Es necesaria una negociación en paridad, lo que significa la renuncia a la ventaja que otorga el poder."

T. San Román (1996). *Los muros de la separación. Ensayo sobre alterofobia y filantropía* (p. 132). Madrid: Tecnos/UAB.

La interculturalitat és, segons la perspectiva interculturalista, la institucionalització de la convivència sobre una base que exclou la imposició i el poder. Comporta una actitud oberta a les cultures i una actitud negociadora.

4.5. El fonamentalisme cultural

El concepte de cultura, quan accentua els seus aspectes d'irreductibilitat, incommensurabilitat, determinisme i aïllament en un context de pluralitat cultural, es converteix en la categoria preferida per a legitimar l'exclusió i l'explotació de determinats grups de persones dins d'una societat, que, pel fet de ser diferents, tenen menys poder.

Les diferències culturals són manipulades per alguns sectors socials com a justificació de la marginació, ocultant i emmascarant els factors econòmics i polítics que subjeuen. En l'actualitat, el terme *cultura* s'ha transformat en "el territori semàntic clau del discurs polític" (Stolcke, 1994).

El recent desenvolupament del que podríem denominar **fonamentalisme cultural** consisteix en la substitució de la categoria raça per la de cultura.

Lectura complementària

El text on es desenvolupa el concepte de fonamentalisme cultural per primera vegada el podeu trobar en l'obra següent:

V. Stolcke (1994). Europa: nuevas fronteras, nuevas retóricas de exclusión. A Diversos autores *Extranjeros en el paraíso* (pp. 235-266). Barcelona: Virus.

La cultura es naturalitza, reifica i essencialitza, i exerceix les mateixes funcions que abans realitzava la biologia per fonamentar la jerarquització de superioritat-inferioritat i la distribució desigual de riquesa entre els grups humans abans identificats per la **raça** i ara per la **cultura**. En l'actualitat se segreguen espacialment les cultures, s'exclouen els **altres**. Teresa San Román (1996) afirma:

"[...] biologismo y argumentación cultural del rechazo me parecen dos componentes alternantes o compatibles del discurso de legitimación de la exclusión, de la discriminación, de la explotación [...]."

T. San Román (1996). *Los muros de la separación. Ensayo sobre alterofobia y filantropía* (p. 234). Madrid: Tecnos/UAB.

La tesi **culturalista** s'ha introduït en tots els àmbits de les ciències socials amb el resultat d'un **reduccionisme cultural** que va en augment. En l'actualitat, tot es pot explicar per la cultura, es pot reduir a aspectes culturals, per molt que, en realitat, les variables més importants siguin de naturalesa diferent.

Com ens adverteix Verena Stolcke (1994), l'aportació d'aquesta nova argumentació culturalista que se superposa al racisme d'abans consisteix en el següent:

"La asunción de que las relaciones entre las diferentes culturas son por naturaleza hostiles y mutuamente destructivas porque el etnocentrismo es consustancial a la naturaleza humana. Por tanto, las diferentes culturas deberían mantenerse separadas por su propio bien."

V. Stolcke (1994). Europa: nuevas fronteras, nuevas retóricas de exclusión. A Diversos autores. *Extranjeros en el paraíso* (p. 243). Barcelona: Virus.

En aquest mateix sentit, i per acabar, valen les paraules d'avertiment que tanquen l'anàlisi de la idea de cultura de T. Eagleton (2001):

"Hemos visto cómo la cultura ha asumido una nueva dimensión política, pero, también, cómo ha adquirido una importancia desproporcionada. Es hora, pues, de reconocer todo su alcance, pero, también, de volver a ponerla en su sitio."

T. Eagleton (2001). *La idea de cultura. Una mirada política sobre los conflictos culturales* (p. 193). Barcelona: Paidós.

Resum

L'antropologia té per objecte l'anàlisi de la cultura i de la diversitat cultural. El concepte de cultura és ambigu, ja que fa referència tant a determinades qualitats universals dels éssers humans com a d'altres de particulars que els separen. La comparació serà una eina fonamental de treball per a conèixer millor els altres i nosaltres mateixos, i superar així l'etnocentrisme innat a cada grup social i cultural distintiu.

La diversitat cultural s'ha tractat d'explicar de diferents maneres i ha donat lloc a diferents escoles de pensament. L'evolucionisme, impregnat per la idea de progrés, classificava les cultures en etapes d'un esquema evolutiu universal. El particularisme històric va reaccionar reivindicant la peculiaritat de cada cultura amb la seva pròpia història. Els difusionistes van accentuar la idea de contacte i influència d'unes cultures sobre les altres. La funció i l'estructura seran la clau per a les anàlisis sincròniques dels funcionalistes, mentre que l'escola de cultura i personalitat considerava les cultures com a psicologies individuals engrandides, aprofundint en els aspectes de l'educació i els processos de socialització.

Les cultures sempre han estat en contacte i les seves relacions han donat lloc a diferents fenòmens de canvi. La convivència de diferents cultures en un mateix espai pot ser més o menys conflictiva i solen entrar en joc relacions de poder.

La perspectiva del pluralisme cultural s'ha imposat per sobre de l'homogeneïtzació. La formulació concreta del multiculturalisme és problemàtica pel risc de caure en l'essencialisme. Va sorgir davant de les reivindicacions de les cultures i identitats abans sotmeses i demostra que les cultures estan en procés de permanent transformació.

L'interculturalisme és, per la seva banda, un nou paradigma que valora positivament la diversitat cultural, tractant de superar les relacions desiguals de poder per a crear les bases d'una societat més respectuosa amb l'ideal d'igualtat.

Activitats

1. Busqueu exemples quotidians dels diferents usos i conceptes de cultura.
2. Trebal·leu el debat de l'etnocentrisme i relativisme cultural amb algun exemple que, habitualment, estigui molt carregat de valor: els drets humans, portar o no vel a l'escola, etc.
3. Descobriu i analitzeu les marques de l'evolucionisme presents en els discursos quotidians (conceptes de desenvolupament, tercer món, modernitat, etc.).
4. Observeu exemples de cultura i personalitat, com poden ser els estereotips nacionals/ètnics/culturals: els andalusos són..., els francesos són..., els gitanos són..., etc.
5. Busqueu mostres d'exotisme en la nostra societat. Per exemple, les agències i els llibres de viatges, la recerca de noves espiritualitats procedents de llocs llunyans, el consum de determinades drogues, l'adopció de dietes estranyes (per exemple, la macrobiòtica), les modes com els tatuatges, etc.
6. Analitzeu els discursos polítics sobre la immigració, tractant de descobrir els paradigmes on s'enquadren.

Exercicis d'autoavaluació

1. En quin sentit s'equipara cultura a civilització?
2. D'on procedeix la idea de parlar de cultura en plural i què significa?
3. Qui va ser el precursor del particularisme davant l'universalisme?
4. Quin és l'objectiu de la comparació intercultural?
5. Quins tipus de relativisme hi ha en l'antropologia segons Barnard?
6. Quins tipus d'etnocentrisme hi ha segons Teresa San Román?
7. En quines etapes dividia l'esquema clàssic evolucionista a la humanitat?
8. Què és una àrea cultural?
9. Quines són les preocupacions bàsiques de l'escola de cultura i personalitat?
10. En què consisteix l'exotisme?
11. Definiu el concepte d'assimilació.
12. En què consisteix el *melting pot*?
13. Quins són, segons Andrea Semprini, els tipus de multiculturalisme?
14. Quin és l'objectiu principal de la interculturalitat en sentit restringit?
15. En què consisteix la integració, segons Malgesini i Giménez?

Solucionari

1. Quan es parla de cultura en singular, és a dir, com un atribut comú a tota la humanitat.
2. Del romanticisme alemany, per a referir-se a especificitats concretes i peculiars de grups o formacions socials determinats geogràficament i històricament.
3. El filòsof alemany J.G. Herder.
4. L'anàlisi de les semblances i diferències entre cultures i el fet de descobrir lleis a partir de particularitats.
5. Descriptiu, normatiu i epistemològic.
6. Particularista, universalista, càndid i crític.
7. Salvatgisme, barbàrie i civilització.
8. Unitats geogràfiques més o menys extenses basades en la distribució contigua d'elements culturals.
9. L'educació i els processos de socialització, i també identificar les configuracions de les personalitats col·lectives.
10. En la preferència sistemàtica pel que procedeix de llocs estranys davant el que és propi.
11. La pèrdua d'identitat cultural d'un grup i/o persona en adoptar completament els valors, creences i pràctiques d'una altra cultura.
12. En la transformació de cultures diferents en una d'única i nova amb una aportació igual de totes elles.
13. Liberal clàssic, liberal multicultural, maximalista i corporatiu.
14. La comunicació, el diàleg i l'intercanvi entre persones que són portadores de diferents cultures, en condicions d'igualtat.
15. En un procés d'adaptació mútua de segments socioculturals, on les minories s'incorporen en condicions d'igualtat de drets amb els ciutadans autòctons, sense perdre la seva cultura d'origen, i la majoria accepta i incorpora canvis institucionals i ideològics que ho fan possible.

Glossari

aculturació *f* Fenomen produït pel contacte directe i continu entre grups que tenen cultures diferents amb el resultat de canvis de la cultura original d'un grup o de més d'un.

assimilació *f* Pèrdua d'identitat i de les característiques culturals pròpies en adoptar completament les d'una altra cultura.
en *melting pot*

etnocentrisme *m* Tendència a interpretar el món que ens envolta i altres cultures i societats des del punt de vista de l'observador, que exporta les seves idees i judicis de valor.

evolucionisme unilineal *m* Teoria que considera les cultures dins d'una única jerarquia de graus de desenvolupament.

exotisme *m* Preferència sistemàtica del que procedeix de llocs estranys i llunyans en detriment del que és propi.

fonamentalisme cultural *m* Utilització de la cultura com a únic argument per a explicar la realitat social, ocultant un altre tipus d'argumentacions.

gresol de cultures *m* Forma idealitzada d'integració segons la qual diferents cultures formen una cultura nova i distintiva.

homogeneïtzació *f* Procés d'uniformització de les diferències culturals.

irreductibilitat *f* Impossibilitat de la comparació cultural.

melting pot *m* Vegeu gresol de cultures.

particularisme *m* Perspectiva que considera les cultures com a entitats específiques i aïllades.

relativisme cultural *m* Doctrina que postula que cada cultura té uns criteris propis i intransferibles de comprendre i explicar el món. És a dir, posseeix una moralitat, uns valors i unes creences acompanyats d'una lògica i racionalitat que és aliena per a qui no formen part d'aquesta cultura.

universalisme *m* Perspectiva que considera la cultura com un fenomen comú a tota la humanitat.

Bibliografia

- Barfield, T.** (Ed.). (2001). *Diccionario de Antropología*. Barcelona: Edicions Bellaterra.
- Barnard, A.** (2000). *History and Theory in Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bauman, Z.** (2002). *La cultura como praxis*. Barcelona: Paidós.
- Benedict, R.** (1932). Configurations of culture in North America. *American Anthropologist*, 34, 1-27.
- Dawson, R.** (1970). *El camaleón chino. Análisis de los conceptos europeos de la civilización china*. Madrid: Alianza.
- Eagleton, T.** (2001). *La idea de cultura. Una mirada política sobre los conflictos culturales*. Barcelona: Paidós.
- Elias, N.** (1977). *El proceso de la civilización*. México: FCE, 1987.
- Eriksen, T. H. i Nielsen, F. S.** (2001). *A History of Anthropology*. London: Pluto Press.
- García Selgas, F. J. i Monleón, J. B.** (1999). Introducción. A *Retos de la postmodernidad* (pp. 11-29). Madrid: Trotta.
- Geertz, C.** (1996). *Los usos de la diversidad*. Barcelona: Paidós/ICE UAB.
- Giménez, C.** (1993). ¿Qué entendemos por integración de los inmigrantes? Una propuesta conceptualizada. *Entreculturas*.
- Glazer, N.** (1997). *We are all multiculturalist now*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Gledhill, J.** (2000). *El poder y sus disfraces. Perspectivas antropológicas de la política*. Barcelona: Edicions Bellaterra.
- Hannerz, U.** (1993). Mediations in the global ecumene. A G. Pálsson (Ed), *Beyond boundaries* (pp. 41-57). London: Berg.
- Hannerz, U.** (1998). *Conexiones transnacionales. Cultura, gente, lugares*. Madrid: Cátedra.
- Kahn, J. S.** (1995). *Culture, multicultural, postculture*. London: Sage.
- Kottack, C. P.** (1997). *Antropología. Una exploración de la diversidad humana*. Madrid: McGraw-Hill.
- Kuper, A.** (2001). *Cultura. La versión de los antropólogos*. Barcelona: Paidós.
- Kymlicka, W.** (1999). *Ciudadanía multicultural*. Barcelona: Proa/Ediuoc.
- Llobera, J. R.** (1999). *Antropología Social*. Barcelona: Proa/Ediuoc.
- Martiniello, M.** (1997). *Salir de los guetos culturales*. Barcelona: Edicions Bellaterra.
- Menéndez, E. L.** (2002). *La parte negada de la cultura. Relativismo, diferencias y racismo*. Barcelona: Edicions Bellaterra.
- Pálsson, G.** (Ed.). (1993). *Beyond boundaries. Understanding, translation and anthropological dis-course*. Oxford: Berg.
- Peña, G. de la** (1998). Articulación y desarticulación de las culturas. A D. Sobrevilla (Ed.), *Filosofía de la idea de cultura* (pp. 101-129). Madrid: Trotta.
- Rupp-Eisenreich, B.** (Ed.). (1989). *Historias de la Antropología (Siglos XVI-XIX)*. Madrid: Júcar.
- San Román, T.** (1996). *Los muros de la separación. Ensayo sobre alterofobia y filantropía*. Madrid: Tecnos/UAB.
- Santos, B. S.** (1998). Una concepción multicultural de los derechos humanos. *Utopías*, (178 (3), 91-106.

Semprini, A. (1997). *Le multiculturalisme*. Paris: PUF.

Stolcke, V. (1994). Europa: nuevas fronteras, nuevas retóricas de exclusión. A Diversos Autores. *Extranjeros en el paraíso* (pp. 235-266). Barcelona: Virus.

Tiryakian, E. A. (Ed.). (2001). Rethinking civilizational analysis. *International Sociology*, 3(16), 3.

Todorov, T. (1989). *Nosotros y los otros. Reflexión sobre la diversidad humana*. México: Siglo XXI, 1991.

Young, R. J. C. (1995). *Colonial desire. Hybridity in theory, culture and race*. London: Routledge.

Annex

